

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4^ο διεθνές επιστημονικό συνέδριο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ:

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αθήνα, 10-11 Νοεμβρίου 2011

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Στάθης Μπάλιας,

Πανεπιστήμιο Πατρών

Ιωάννης Καμαριανός,

Πανεπιστήμιο Πατρών

Παντελής Κυπριανός,

Πανεπιστήμιο Πατρών

Γιώργος Σταμέλος,

Πανεπιστήμιο Πατρών.

Περίληψη: Στην εργασία αυτή μελετάται η εξέλιξη των θέσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τον ρόλο του Πανεπιστημίου για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία. Το Συμβούλιο της Ευρώπης θέτει από τη στιγμή της ίδρυσής του το ζήτημα της σταθερότητας και της ανάπτυξης της δημοκρατίας στην Ευρώπη μέσα από την προώθηση των δημοκρατικών αξιών με επίκεντρο τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά στη συνέχεια προβάλλει μια σειρά από επιπλέον προϋποθέσεις της δημοκρατικής κοινωνίας στις οποίες περιλαμβάνει την κοινωνική συνοχή, τις δεξιότητες που συνδέονται με την ιδιότητα του πολίτη και την προστασία του περιβάλλοντος. Έτσι, η έννοια της βιωσιμότητας της δημοκρατικής κοινωνίας αναφέρεται τόσο στην κοινωνική συνοχή και την ιδιότητα του πολίτη όσο και στο περιβάλλον και την

οικονομική και πολιτική βιωσιμότητα των δημοκρατικών κοινωνιών. Στο πλαίσιο αυτό, το Πανεπιστήμιο καλείται να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο μέσα από την παραγωγή της γνώσης και τη διάχυση των δημοκρατικών αξιών στην κοινωνία.

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται μια όλο και πιο έντονη δραστηριότητα σε επίπεδο διεθνών Οργανισμών στην κατεύθυνση της προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας. Η δραστηριότητα αυτή ξεκίνησε την επαύριο του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (1948) και τις διεργασίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίες εκτυλίχθηκαν με αφετηρία το Συνέδριο της Χάγης το 1948 και οδήγησαν στην ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το Συμβούλιο της Ευρώπης έθεσε ως βασικό στόχο του τη δημιουργία μιας Ένωσης των Ευρωπαϊκών κρατών τα οποία θα αναλάμβαναν το έργο της προώθησης της ειρήνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας στην Ευρώπη.

Αρχικά, και σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του Καταστατικού του, οι αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν έναν γενικό χαρακτήρα και αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, τον πολιτισμό και την οικονομία. Ωστόσο, μετά το 1950 η δράση του Συμβουλίου θα γίνει περισσότερο συγκεκριμένη μέσω της υιοθέτησης του διεθνούς Συμφώνου για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το οποίο είναι γνωστό ως Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η Σύμβαση αυτή χαρακτηρίζεται από το ότι δεν περιορίζεται απλώς στον ορισμό των δικαιωμάτων και των ελευθεριών ή σε μια δεοντολογική προσέγγισή τους, αλλά δημιούργησε ταυτόχρονα όργανα για την υλοποίησή τους, το σημαντικότερο εκ των οποίων, σε ό,τι αφορά τουλάχιστον τους μηχανισμούς διάχυσής τους στην κοινωνία, είναι η Επιτροπή Υπουργών. Συνεπώς, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υιοθετεί εξ αρχής μια φιλοσοφία εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην πράξη με στόχο την προώθηση και τη δημιουργία μιας δημοκρατικής κοινωνίας θεμελιωμένης στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις ατομικές ελευθερίες. Για τον λόγο αυτό, το

Συμβούλιο της Ευρώπης οδηγήθηκε σύντομα σε μια λογική προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω της εκπαίδευσης, η οποία θεωρείται από τους σημαντικότερους παράγοντες για τη διάχυσή τους και τη θεσμοποίησή τους στην πραγματική κοινωνία.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 και εξής, το Συμβούλιο της Ευρώπης δίνει έμφαση στη δημιουργία μιας βιώσιμης δημοκρατικής κοινωνίας στην οποία το Πανεπιστήμιο καλείται να διαδραματίσει έναν σημαντικό ρόλο, πράγμα το οποίο προκύπτει κυρίως μέσα από τη διοργάνωση διεθνών συνεδρίων, ειδικών συναντήσεων (meetings) και σχετικών δημοσιεύσεων, οι οποίες τελούν υπό την αιγίδα του Συμβουλίου και εκφράζουν σε μεγάλο βαθμό τη φιλοσοφία του, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι αποτυπώνουν πλήρως και την επίσημη γραμμή του. Από τη μελέτη των κειμένων του Συμβουλίου της Ευρώπης και του περιεχομένου των θεματικών των παραπάνω δράσεων, οι οποίες εμπνέονται από τις επίσημες σχετικές αποφάσεις της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου (meeting 989, 06/2/2007), προκύπτει ότι το Πανεπιστήμιο θεωρείται από τη φύση του ο κατ' εξοχήν θεσμός για την ανάπτυξη μιας δημοκρατικής κουλτούρας και ταυτόχρονα για τη διάχυσή της στην κοινωνία. Θεωρείται επίσης ο θεσμός εκείνος που μπορεί να διαμορφώσει τις συνθήκες για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία, η οποία νοείται ως μια κοινωνία στην οποία όλοι οι πολίτες της έχουν πρόσβαση στα κοινωνικά αγαθά κατά τρόπο που να διασφαλίζεται η κοινωνική συνοχή.

Παρά το γεγονός ότι ο δημόσιος διάλογος στην Ευρώπη σχετικά με τον ρόλο του Πανεπιστημίου φαίνεται να δίνει έμφαση στην αγορά εργασίας και στην ανάπτυξη αντίστοιχων ικανοτήτων, η κυρίαρχη τάση που διαμορφώνεται στο Συμβούλιο της Ευρώπης τείνει να αντιλαμβάνεται το Πανεπιστήμιο ως τον κατ' εξοχήν θεσμό για την προώθηση «των δημοκρατικών αξιών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της περιβαλλοντικής, κοινωνικής και οικονομικής βιωσιμότητας». Χωρίς να παραβλέπει την αξία της αγοράς εργασίας, η τάση αυτή δίνει έμφαση στην ανάπτυξη των απαραίτητων ικανοτήτων για συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, παράλληλα με την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με σκοπό τη διαμόρφωση των συνθηκών για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία. Με άλλα λόγια, προτείνεται αφενός η διαμόρφωση ενός πολίτη που θα αναπτύξει την προσωπικότητά του σε όλες της πτυχές, και, αφετέρου, η προώθηση

μιας βιώσιμης δημοκρατικής κοινωνίας στην οποία κεντρική αξία είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλο το εύρος τους, δηλαδή τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των γενιών όπως καταγράφηκαν στη Οικουμενική Διακήρυξη του 1948 -στόχοι για την επίτευξη των οποίων η εκπαίδευση, και ειδικά το Πανεπιστήμιο, καλείται να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο.

2. Αγορά, Δημοκρατία και Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρώπη

Καθώς στα 1965 το Συμβούλιο της Ευρώπης θέτει σε εφαρμογή τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι οι πρώτες που υιοθετούν και θέτουν σε εφαρμογή ένα δεσμευτικό κείμενο για τα κοινωνικά δικαιώματα. Η κανονικοποίηση αυτή συνόψισε θεσμικά και κοινωνικά θεμελιώδη χαρακτηριστικά των ευρωπαϊκών κοινωνιών που αναπτύχθηκαν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η διαδικασία αυτή όμως δεν είναι δεδομένη αλλά πρόκειται για μια ευρωπαϊκή κατάκτηση σε μια δυναμική εκσυγχρονισμού αλλά και διακινδύνευσης.

Η σχετική βιβλιογραφία για τους κινδύνους μη επιβίωσης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και συνολικά των ανάλογων δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι εκτενής ενώ ο ίδιος ο θεσμός του Συμβουλίου της Ευρώπης καθίσταται ένας σημαντικός χώρος σχετικής συζήτησης, διαβούλευσης, διαπραγμάτευσης αλλά και σύγκρουσης. (Βενιέρης 2002, σελ. 15, 20-27). Η υποχώρηση του Κράτους πρόνοιας και η ανάδειξη της αγοράς ως κυρίαρχης κανονιστικής αρχής αποτελούν την ουσία και τον λόγο αυτής της διακινδύνευσης του πλαισίου των δικαιωμάτων που προσδιορίζουν μια βιώσιμη δημοκρατία. Το παράδειγμα της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι χαρακτηριστικό.

Καταρχάς, ο χώρος της ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι άμεσα εκτεθειμένος στις αλλαγές σε διεθνές επίπεδο. Ειδικά η Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρώπη (European Higher Educational Area EHEA) συνιστά ένα πεδίο διάδρασης. Προφανώς ο χώρος αυτός δεν είναι ενιαίος. Οι κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες αλλά και οι δράσεις των συμμετεχόντων συλλογικά ή υποκειμενικά τον συνέχουν αλλά και τον διαφοροποιούν. Οι σχετικές επιλογές αντιστοιχούν σε

κύκλους συμφερόντων που εκφράζονται και μέσα από επιμέρους ευρωπαϊκές δράσεις και συμβάσεις όπως η Συνθήκες της Bologna, της Lisbon ή της Διακήρυξης Budapest-Vienna (Σταμέλος, 2011). Ιδιαίτερα η Διακήρυξη Budapest-Vienna (2010) είναι χαρακτηριστική για την κατανόηση της επίδραση του λόγου της αγοράς στην EHEA (Kirrianos et al., 2011).

Πιο συγκεκριμένα στην τέταρτη παράγραφο του συγκεκριμένου κειμένου αναφέρεται η συνέργεια κρατικών, ημικρατικών και μη κρατικών θεσμών για την Ανώτατη Εκπαίδευση, ιδιαίτερα σε επίπεδο διοίκησης (management). Η σημασία των αναγκών της Αγοράς -αναγκών που δεν ανιχνεύονται εσωτερικά στο πανεπιστήμιο αλλά εξωτερικά- 'μορφοποιούν τον χώρο' ενώ νομιμοποιούνται με την πρόβλεψη της Διακήρυξης για 'Πανεπιστήμιο υπό δημόσιο έλεγχο' (παράγρ. 11). Η συγκεκριμένη δηλαδή πρόβλεψη του 'δημόσιου ελέγχου του χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης' νομιμοποιεί και αναδεικνύει τις πιέσεις που δέχεται ο χώρος της EHEA από τον λόγο της αγοράς.

Χαρακτηριστική ακόμη για την επίδραση της Αγοράς στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι οι διάρθρωση των σπουδών. Επαγγελματισμός, ικανότητες, μαθησιακά αποτελέσματα και έλεγχος ποιότητας αποτελούν τις λέξεις –κλειδιά που επιτρέπουν τις νέες σημασιοδοτήσεις. Εδώ η ευελιξία της αγοράς αποτελεί και τον λόγο διάρθρωσης των σπουδών

Από την άλλη η ακαδημαϊκή ελευθερία αποτελεί μείζον θέμα για την πανεπιστημιακή κοινότητα. Η ακαδημαϊκή ελευθερία, αυτονομία και η λογοδοσία αποτελούν σημαντικό διακύβευμα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς μέσα από τη χρηματοδότηση πολυεθνικές επιχειρήσεις, όλο και περισσότερο ελέγχουν την διεξαγόμενη επιστημονική έρευνα και τη σχετικά παραγόμενη γνώση και εκπαίδευση.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό η προσαρμογή στην κανονικότητα της λογικής της Αγοράς. Όπως η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής έτσι και η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για την Ανώτατη Εκπαίδευση απηχεί την κυριαρχία των οικονομικών επί των πολιτικών ευρωπαϊκών θεσμών (Βενιέρης 2011, σελ. 158).

Η κυριαρχία του λόγου της φιλελεύθερης οικονομίας σε βάρος του προνοιακού καπιταλισμού επιφέρει σημαντικές αλλαγές και στη διαρθρωτική λογική του Πανεπιστημίου. Έτσι, καθώς το μεταμοντέρνο πλαίσιο των επιλογών του οικονομικού φιλελευθερισμού διαφοροποιεί τα κοινωνικοπολιτικά χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού πανεπιστημίου, μια σειρά από αντιφάσεις παράγονται .

Η ‘συμμετοχή του πολίτη’ στην Ανώτατη Εκπαίδευση συνδέεται πια με την ελευθερία επιλογής και χάραξης της ακαδημαϊκής του διαδρομής υπό τον κανονιστικό λόγο των αναγκών της αγοράς. Αυτή είναι και η αφετηρία της δημοκρατικής συνθήκης –η ελευθερία χάραξης στρατηγικών. Η εκπαίδευση καθίσταται έτσι μια ακόμη ρύθμιση της συμμετοχής του ευρωπαίου πολίτη στο πεδίο της εργασίας. Η ρύθμιση αυτή φαίνεται ωστόσο αναγκαία καθώς τα νοήματα δεν είναι τόσο ξεκάθαρα σε μια Ευρώπη που θεωρούσε διασφαλισμένα τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. (Βενιέρης 2011, σελ. 1601-161)

Συμπερασματικά, η ρύθμιση που παράγεται στο επίπεδο της αγοράς επηρεάζει σημαντικά τα πολιτικά χαρακτηριστικά της διάρθρωσης του Πανεπιστημίου. Η συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης έγκειται στη θέση του υπέρ της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη (citizenship) ως αποτέλεσμα διαδικασιών δια βίου μάθησης. Υπό το πρίσμα αυτό το Πανεπιστήμιο αποκτά την κοινωνική αξία θεσμού που συμβάλλει στην εκπλήρωση των στόχων της αγοράς αλλά και στην εκπαίδευση του δημοκρατικού πολίτη.

3. Οι στόχοι της ανώτατης εκπαίδευσης κατά το Συμβούλιο της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης παραδοσιακά έθετε ως προτεραιότητα την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα από μηχανισμούς απόδοσης δικαιοσύνης, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τα τελευταία χρόνια συνδέει όλο και περισσότερο τα ανθρώπινα δικαιώματα με την προώθηση και την ενίσχυση μιας δημοκρατικής κοινωνίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο με επίκεντρο την έννοια του πολίτη (citizenship) και τις δημοκρατικές αξίες. Συνεπώς,

αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην εκμάθηση της δημοκρατίας, θεωρώντας την εκπαίδευση, καθώς και την κουλτούρα και την επιστήμη, ως τα σημαντικότερα εργαλεία για την εκμάθησή της, με στόχο μια ευρωπαϊκή κοινωνία δημοκρατίας, δικαιοσύνης και ελευθερίας (Recommandation 1849)¹. Συμπλέοντας με τις κυρίαρχες τάσεις που διαμορφώνονται σε διεθνές επίπεδο, το Συμβούλιο της Ευρώπης θεωρεί ότι η εκμάθηση της δημοκρατίας και των αξιών της εναποτίθεται στη δραστηριότητα των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων και οφείλει να αποτελεί αντικείμενο μάθησης καθ' όλη τη διάρκεια του βίου. Προς τον σκοπό αυτό, η κατάρτιση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις δημοκρατικές αξίες και στον δημοκρατικό τρόπο ζωής αποτελεί βασική προϋπόθεση. Η κατάρτιση αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί από τα πανεπιστήμια, η φύση των οποίων τα καθιστά ικανά να προσφέρουν στους μελλοντικούς πολίτες «συγκλίνουσες ικανότητες» («converging competences»), δηλαδή ικανότητες οι οποίες να καλύπτουν το σύνολο της προσωπικότητας του μελλοντικού πολίτη.

Πρωτίστως, το Πανεπιστήμιο μπορεί να αναπτύξει τις ικανότητες του ενεργού πολίτη στους φοιτητές του, δηλαδή την υπευθυνότητα, την ενσυνείδητη υπακοή στους νόμους, τη συμμετοχή στα κοινά και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες αποτελούν συστατικά στοιχεία μιας δημοκρατικής κουλτούρας. Συνεπώς, η ανάπτυξη της προσωπικότητας σε όλες τις πτυχές της οφείλει να αποτελεί βασικό στόχο τόσο του Πανεπιστημίου όσο και της δημοκρατικής κοινωνίας. Ο στόχος αυτός μπορεί να εκπληρωθεί στον βαθμό που το Πανεπιστήμιο προσφέρει τις δυνατότητες για προσφορά γνώσεων που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των σύγχρονων πολύπλοκων δημοκρατικών κοινωνιών.

Ειδικότερα, το Πανεπιστήμιο, λόγω της θεσμοθετημένης ελεύθερης διακίνησης των ιδεών και της ανοχής στη διαφορετικότητα που το χαρακτηρίζει ιστορικά, είναι ο θεσμός που μπορεί να προωθήσει τον διαπολιτισμικό διάλογο, μεταφέροντας τις πρακτικές που αναπτύσσονται στους κόλπους του στην ίδια την κοινωνία (Bergan & Hillgje van't Land, 2010). Η δημοκρατική κοινωνία και το Πανεπιστήμιο μοιράζονται τις αξίες της ανοχής, του σεβασμού στη διαφορετικότητα

¹ Rapport de la commission de la culture, de la science et de l'éducation, rapporteur M. Glăvan. Texte adopté par l'Assemblée le 3 octobre 2008 (36e séance).

και στα δικαιώματα των άλλων και μια διάθεση αναστοχασμού και αμφισβήτησης, γεγονός που μπορεί να συμβάλει στην αλλαγή των στάσεων και των πρακτικών στην κοινωνία, δηλαδή στην κοινωνική αλλαγή. Επίσης, το Πανεπιστήμιο, μέσα από τις καθημερινές δημοκρατικές πρακτικές που αναπτύσσονται στο εσωτερικό του αντιπροσωπεύει το πρότυπο για την ανάπτυξη των δημοκρατικών αξιών και στον χώρο της κοινωνίας, οι οποίες μπορούν να μεταφερθούν στην τελευταία μέσα από ειδικά προγράμματα στα οποία θα συμμετέχουν οι εκπαιδευτικοί που καταρτίζονται από τα πανεπιστήμια (Barrera & Soares, 2010). Με άλλα λόγια, το Πανεπιστήμιο θεωρείται ως ο δημόσιος θεσμός που μπορεί να συμβάλει τόσο στη σύνδεση της γνώσης με την οικονομία όσο και στη διαμόρφωση ενός δημοκρατικού ήθους στην κοινωνία μέσα από την προώθηση των δημοκρατικών αξιών.

Το Πανεπιστήμιο είναι ο δημόσιος θεσμός που μπορεί να συμβάλει στην επίτευξη των παραπάνω πολλαπλών –και συμπληρωματικών- στόχων, διότι από τη φύση του μπορεί να προσφέρει τόσο επαγγελματική κατάρτιση όσο και δυνατότητες για την εκπαίδευση του δημοκρατικού πολίτη, πράγμα το οποίο επαυξάνει τις ευθύνες των πολιτικών αρχών για συνεκτικές εκπαιδευτικές πολιτικές (Bergan, 2011). Από τη σκοπιά αυτή, η κατάρτιση των φοιτητών και μελλοντικών εκπαιδευτικών ή επαγγελματιών δεν πρέπει να περιορίζονται στην απόκτηση ικανοτήτων για την αγορά εργασίας, αλλά να συμπληρώνονται από τρεις άλλες ικανότητες: την εκπαίδευση του μελλοντικού δημοκρατικού πολίτη, την προσωπική ανάπτυξη και την ανάπτυξη στη βάση της απόκτησης γνώσεων (Bergan & Damian, 2010).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η αποστολή του Πανεπιστημίου στην ανάπτυξη και τη διατήρηση της δημοκρατικής κοινωνίας καθώς και στην προώθηση των αξιών της είναι σημαντική, και η ανάπτυξη δεξιοτήτων και γνώσης μπορεί να έχει αποφασιστικές επιπτώσεις στην ευρύτερη κοινωνία (Bergan & Damian, 2010).

Η πεποίθηση αυτή, σύμφωνα με την οποία το Πανεπιστήμιο μπορεί να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη και τη διάδοση των δημοκρατικών αξιών στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, θεμελιώνεται στο επιχείρημα ότι το Πανεπιστήμιο έπαιξε ιστορικά έναν ανάλογο ρόλο στις ευρωπαϊκές κοινωνίες μέσα από την πολιτισμική κληρονομιά που άφησαν τα δυτικά πανεπιστήμια σε διάφορες περιόδους της ευρωπαϊκής ιστορίας. Η συνειδητοποίηση του ιστορικού ρόλου που έχουν

διαδραματίσει τα πανεπιστήμια στην παραγωγή και τη διάχυση μιας κληρονομιάς δημοκρατικής κουλτούρας στις ευρωπαϊκές κοινωνίες θεωρείται σημαντικός παράγοντας για τη συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών στην αντιμετώπιση μιας σειράς κοινών προβλημάτων που σχετίζονται με το ζήτημα της ενίσχυσης της δημοκρατίας και της κοινωνικής συνοχής (Sanz & Bergan, 2007).

4. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο κοινωνικός χώρος

Το Συμβούλιο της Ευρώπης δεν αποτελεί έναν ευρωπαϊκό θεσμό που διαφοροποιείται ουσιαστικά από τους άλλους ευρωπαϊκούς θεσμούς σε ό,τι αφορά τις ιδεολογικές συντεταγμένες που τον διαπερνούν και τους αξιακούς στόχους που θέτει ως στοιχείο της δράσης του. Και αυτό διότι αφενός αποτελεί προϊόν των ίδιων διεργασιών που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη μεταπολεμικά με σκοπό τη διαμόρφωση των συνθηκών για μια ενωμένη δημοκρατική Ευρώπη, και, αφετέρου, διότι στους κόλπους του αντιπροσωπεύονται οι ίδιες κυβερνήσεις και οι ίδιες πολιτικές δυνάμεις που συγκροτούν και τους άλλους ευρωπαϊκούς θεσμούς, κυρίως την Ευρωπαϊκή Ένωση. Από αυτή τη σκοπιά, τόσο η τελευταία όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης εγγράφονται στο ευρωπαϊκό πολιτικό και ιδεολογικό γίγνεσθαι εντός του οποίου διαμορφώνονται δύο βασικές πολιτικές και ιδεολογικές κατευθύνσεις, που έχουν εντούτοις έναν κοινό στόχο: τη δημιουργία μιας ειρηνικής και δημοκρατικής Ευρώπης.

Ωστόσο, σε αντίθεση με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες, αν και δεν παραβλέπει το ζήτημα της ενίσχυσης της δημοκρατίας και της διαμόρφωσης ενός ευρωπαϊκού δημοκρατικού χώρου, δίνει έμφαση περισσότερο στη λειτουργία και τις ανάγκες της αγοράς και, συνεπώς, εμπνέεται από μια νεοφιλελεύθερη αντίληψη της δημοκρατίας και της ιδιότητας του πολίτη (Καραλής & Μπάλιας, 2007), το Συμβούλιο της Ευρώπης φαίνεται να ακολουθεί μια πιο «ανεξάρτητη» πολιτική, δίνοντας όλο και περισσότερο βάρος στην ανάγκη μιας δημοκρατικής κοινωνίας με κοινωνικά δικαιώματα για όλους τους πολίτες με στόχο την κοινωνική συνοχή.

Καταρχάς αξίζει να σημειωθεί η αναθεώρηση και επικαιροποίηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη το 1996 (ο οποίος είχε υιοθετηθεί αρχικά το 1961), σύμφωνα με τον οποίο όλοι οι ευρωπαίοι πολίτες έχουν κοινωνικά δικαιώματα χωρίς καμιά διάκριση. Αυτό που χαρακτηρίζει τον εν λόγω Χάρτη είναι το γεγονός ότι δεν αναφέρεται καθόλου στην εκπαίδευση, παρά το γεγονός ότι εμπνέεται από την Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ, στο άρθρο 26 της οποίας υπάρχει αναφορά στην εκπαίδευση και στη σημασία της για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιο πρόσφατα, το 1998, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης διατύπωσε τη Στρατηγική για την Κοινωνική Συνοχή², η οποία ξεκίνησε το 2000 και ολοκληρώθηκε το 2004, έθεσε ως στόχο την ανάλυση του μετασχηματισμού των ευρωπαϊκών κοινωνιών και τις συνέπειές της στην κοινωνική συνοχή προτείνοντας τρόπους για την αντιμετώπιση της φτώχειας, των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Κοινωνική Συνοχή (European Committee for Social Cohesion – CDCS) που συστάθηκε για τον σκοπό αυτό, προχώρησε στη διαμόρφωση ενός προγράμματος δραστηριοτήτων μέσα από ειδικά meetings που ξεκίνησαν το 2004 και ανανεώνονται μέχρι σήμερα, οι οποίες περιλάμβαναν κάθε είδους παρεμβάσεις, από συνέδρια, ειδικές συναντήσεις και εκδόσεις μέχρι προτάσεις στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης σε επίπεδο νομικών διευθετήσεων. Το πρόγραμμα αυτό έθεσε ζητήματα κοινωνικής συνοχής και επίλυσης προβλημάτων που σχετίζονται με την κοινωνική ασφάλεια και τα κοινωνικά δικαιώματα, την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, την ανεργία, την οικογένεια και το παιδί (Council of Europe, 2007). Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών του Συμβουλίου της Ευρώπης συστάθηκε επιπλέον η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για της Μετανάστευση (CDMG), η οποία ασχολήθηκε με τα ζητήματα της προστασίας των εύλωτων ομάδων των μεταναστών δίνοντας έμφαση στα δικαιώματα και την αξιοπρεπή διαβίωσή τους (Council of Europe, 2008). Εξάλλου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Κοινωνική Συνοχή τονίζει στα επίσημα κείμενά της την ανάγκη ειρηνικής και αρμονικής συνύπαρξης των διαφόρων μειονοτήτων και ταυτοτήτων στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κοινωνιών θεωρώντας την ως ουσιαστική προϋπόθεση για την κοινωνική συνοχή (Council of Europe, CDCS, 2010).

² Η κοινωνική συνοχή είναι αντιληπτή από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ως «η ικανότητα μιας κοινωνίας να εγγυηθεί σε όλα τα μέλη της την ευημερία, ελαχιστοποιώντας τις ανισότητες και αποφεύγοντας την περιθωριοποίηση», Report of High Level Task Force on Social Cohesion in the 21e century, Strasbourg 28/1/2008.

Αυτό που μπορεί να παρατηρήσει κανείς εξετάζοντας τα παραπάνω επίσημα κείμενα των Επιτροπών του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι ότι όλο και περισσότερο το ζήτημα της κοινωνικής συνοχής συνδέεται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, με την ευρεία έννοια του όρου, στα οποία περιλαμβάνονται τα κοινωνικά δικαιώματα ως όρος για μια αξιοπρεπή ζωή όλων των μελών της δημοκρατικής κοινότητας χωρίς διακρίσεις και χωρίς εξαιρέσεις. Υπ' αυτή την έννοια, φαίνεται ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης επιχειρεί να συνδέσει τα προβλήματα που προέκυψαν κατά τα τελευταία χρόνια από τις εξελίξεις εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης με την παράδοση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αποτέλεσαν το βασικό ιδεολογικό και αξιακό υπόβαθρο του Συμβουλίου της Ευρώπης από την ίδρυσή του. Με κεντρική αναφορά στην ανάγκη για ανάπτυξη μιας δημοκρατικής κοινωνίας που να εγγυάται στα μέλη της τα ανθρώπινα δικαιώματα και μια αξιοπρεπή διαβίωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης μετακινείται αργά αλλά σταθερά προς την ιδέα μιας βιώσιμης δημοκρατικής κοινωνίας (sustainable democracy), η οποία νοείται ως ένας συνεκτικός κοινωνικός χώρος που διασφαλίζει την ευζωία σε όλα τα μέλη της σε μια σταθερή βάση.

Στο πρόγραμμα δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Κοινωνική Συνοχή που υιοθετήθηκε στο meeting 1039 της 22ας Οκτωβρίου 2008 γίνεται λόγος για «βιώσιμη δημοκρατία». Επίσης, στη Νέα Στρατηγική για την Κοινωνική Συνοχή (New Strategy for Social Cohesion) που υιοθετήθηκε στις 7 Ιουλίου 2010 από την Επιτροπή των Υπουργών (Council of Europe, 2010) γίνεται λόγος για «δημοκρατική και βιώσιμη ανάπτυξης διαδικασία» (“democratic and sustainable development process”), ενώ ταυτόχρονα εισάγεται η έννοια των «περιβαλλοντικών συνθηκών» (“environmental conditions”) οι οποίες επηρεάζουν τις ζωές των ανθρώπων. Φαίνεται έτσι ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης κατατείνει σταδιακά προς μια διεύρυνση των εννοιών που χρησιμοποιεί για να περιγράψει τον κοινωνικό χώρο εντός του οποίου θα διαμορφωθούν οι συνθήκες για μια δημοκρατική κοινωνία θεμελιωμένη τόσο στα ανθρωπιστικά ιδεώδη της Ευρώπης όσο και στις νέες ανάγκες που προέκυψαν μέσα από τις παγκόσμιες εξελίξεις στον χώρο της οικονομίας. Η τάση αυτή που διαγράφεται τα τελευταία χρόνια στο πεδίο δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης θέτει καίρια ζητήματα που σχετίζονται με τις προϋποθέσεις και τις δυνατότητες για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία, μια από τις οποίες είναι ακριβώς ο ρόλος του Πανεπιστημίου.

5. Κοινωνική συνοχή και Πανεπιστήμιο: για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία

Κατά την τελευταία δεκαετία το Συμβούλιο της Ευρώπης, κινούμενο σε ένα ευρωπαϊκό κλίμα που ευνοεί ανάλογες δράσεις, υιοθέτησε μια στρατηγική προώθησης της δημοκρατίας και των αξιών της, πρωτίστως τα ανθρώπινα δικαιώματα, μέσα από την εκπαίδευση. Από το 2005 μέχρι το 2007 προχώρησε σε τρεις δημοσιεύσεις, σχετικές με τη διδασκαλία της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη (*citoyenneté démocratique*) και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις οποίες ανέθεσε σε πανεπιστημιακούς ερευνητές, ενώ παράλληλα συνέταξε τη δράση «Να μάθουμε και να ζούμε τη δημοκρατία για όλους» (« Apprendre et vivre la démocratie pour tous ») στο πλαίσιο του προγράμματος Εκπαίδευση στη Δημοκρατική Ιδιότητα του Πολίτη και των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2006-2009) (Conseil de l'Europe, 2009).

Η παραπάνω δράση έθετε ως βασικό της στόχο την προώθηση των δημοκρατικών αξιών μέσω της εκπαίδευσης ώστε να ενισχυθεί περαιτέρω η δημοκρατική κουλτούρα στην Ευρώπη και να διαμορφωθεί ένα δημόσιο δημοκρατικό ήθος. Η προώθηση των δημοκρατικών αξιών, και ειδικά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θεωρείται ότι μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή υπό την έννοια ότι θα καταστήσει τους πολίτες ικανούς να πράττουν σύμφωνα με τον ενδεδειγμένο τρόπο, δηλαδή με τρόπο που να είναι συμβατός με τους σκοπούς και τον τρόπο ζωής της δημοκρατικής κοινωνίας.

Στον «Χάρτη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την εκπαίδευση στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα» γίνεται προσπάθεια να αποσαφηνιστούν οι στόχοι του εν λόγω προγράμματος, οι οποίοι κινούνται πρωτίστως σε μια κατεύθυνση εκμάθησης / συνειδητοποίησης εκ μέρους των πολιτών των δικαιωμάτων και των ευθυνών τους έναντι των άλλων με σκοπό τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για μια δημοκρατική ζωή (Conseil de l'Europe, 2010, p. 15). Επίσης, συνδέεται η απόκτηση ικανοτήτων για μια

δημοκρατική ζωή με την κοινωνική συνοχή, ενώ γίνεται αναφορά στα οικονομικά και τα κοινωνικά δικαιώματα, καθώς και στον ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών που θα επιφορτιστούν με το έργο της εκπαίδευσης των νέων στις δημοκρατικές αξίες της συμμετοχής και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Επιπλέον, προτείνεται η ένταξη της εκπαίδευσης στη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα στα προγράμματα σπουδών των πανεπιστημίων, γεγονός που δείχνει ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης στρέφεται σταδιακά σε μια αντίληψη που θεωρεί το Πανεπιστήμιο κεντρικό παράγοντα στο ζήτημα της προώθησης της δημοκρατίας. Αξιίζει επίσης να επισημανθεί ότι ο Χάρτης συνδέει την εκπαίδευση στη δημοκρατία και στα ανθρώπινα δικαιώματα με την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική δικαιοσύνη, θεωρώντας ότι η αποτροπή της βίας, του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των διακρίσεων μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυσή τους (Conseil de l'Europe, 2010, pp. 13, 15).

Παρά το γεγονός ότι οι επιμέρους στόχοι που θέτει το κείμενο αυτό (όπως και τα προηγούμενα που αναφέρονται στην παράγραφο αυτή) συνδέονται μεταξύ τους, έχοντας έναν κοινό παρονομαστή ή έναν θεμελιώδη στόχο, δηλαδή μια συνεκτική δημοκρατική κοινωνία, η αναφορά τους στον ρόλο του Πανεπιστημίου φαίνεται να υπερβαίνει την κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Φαίνεται δηλαδή να υπάρχει μια σημαντική μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς το Πανεπιστήμιο, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από άλλα κείμενα ή δημοσιεύσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Ωστόσο, στα κείμενα αυτά η έννοια της βιώσιμης δημοκρατίας δεν εμφανίζεται καθόλου. Αντίθετα, εμφανίζεται όλο και με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση στα πιο πρόσφατα κείμενα ή δημοσιεύσεις που γίνονται από τις εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πολύ πρόσφατα, στη διεθνή διήμερη συνάντηση που έγινε στις Βρυξέλλες από τις 28 Φεβρουαρίου μέχρι την 1^η Μαρτίου, δόθηκε έμφαση στην προώθηση της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της βιωσιμότητας και της κοινωνικής συνοχής. Επίσης, δόθηκε ιδιαίτερο βάρος στην έννοια της κοινής ή κοινωνικής ευθύνης ως βασικής προϋπόθεσης για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής, χωρίς όμως να γίνει λόγος για την εκπαίδευση ή το Πανεπιστήμιο (Council of Europe, 2011).

Σε άλλα κείμενα που εκδόθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης ή αποτελούν αποφάσεις του, τονίζεται η σημασία και ο ρόλος του Πανεπιστημίου ως ο κατ'εξοχήν θεσμός για την προώθηση των δημοκρατικών αξιών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της περιβαλλοντικής, κοινωνικής και οικονομικής βιωσιμότητας. Η τάση αυτή, η οποία ανευρίσκεται σε πρόσφατες δημοσιεύσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης στις οποίες αναλύουν τις θέσεις τους ερευνητές από τον ακαδημαϊκό χώρο, δίνει έμφαση στην ανάπτυξη ικανοτήτων για συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, παράλληλα με την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με σκοπό τη διαμόρφωση των συνθηκών για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία, στην οποία το Πανεπιστήμιο θα διαδραματίσει στρατηγικό ρόλο.

Στο τελικό κείμενο της διεθνούς συνάντησης που οργάνωσε το Συμβούλιο της Ευρώπης στο Στρασβούργο στις 2-3 Οκτωβρίου του 2008, σε συνεργασία με την "US Steering Committee of the International Consortium for Higher Education, Civic Responsibility and Democracy" με θέμα «συγκλίνουσες ικανότητες: διαφορετικότητα, Ανώτατη Εκπαίδευση, και Βιώσιμη Δημοκρατία», τίθενται ζητήματα που συνδέουν τη «διατήρηση και την ανάπτυξη μιας βιώσιμης δημοκρατικής τάξης και κουλτούρας». Γίνεται ειδική αναφορά στον ρόλο της Ανώτατης Εκπαίδευσης για μια «οικονομία της γνώσης» και της ανάγκης για «μεταφορά της παραγόμενης από τα πανεπιστήμια γνώσης στη βιομηχανία».

Ωστόσο, επισημαίνεται ότι ο σχετικός με την αγορά λόγος περί δεξιοτήτων και ο λόγος περί δεξιοτήτων που αφορούν την ιδιότητα του πολίτη και τη δημοκρατία δεν είναι μεταξύ τους αντιφατικοί αλλά συγκλίνουν, πράγμα το οποίο βρίσκεται στην ίδια τη φιλοσοφία του Συμβουλίου της Ευρώπης (Council of Europe, 2008, pp. 1-2). Συνεπώς, το Πανεπιστήμιο θεωρείται ένας θεσμός με πολλαπλότητα στόχων, ένας εκ των οποίων είναι και η ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα καταστήσουν τους φοιτητές ενεργούς και υπεύθυνους πολίτες. Οι δεξιότητες αυτές, παρόλο που ο ορισμός τους είναι επίμαχος, περιλαμβάνουν «την κατανόηση εννοιών όπως η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δικαιοσύνη, η ισότητα και η ιδιότητα του πολίτη, καθώς και το πώς μπορούν να εφαρμοστούν σε διάφορες συνθήκες σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο». Η εκμάθηση των δεξιοτήτων αυτών μπορεί να αναληφθεί από το Πανεπιστήμιο και να επεκταθεί σε όλες τις πειθαρχίες, όχι μόνο στις κοινωνικές και

ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά και στις φυσικές και θετικές επιστήμες. Η εκμάθηση αυτών των δεξιοτήτων θεωρείται ότι θα συμβάλλει στην ανάπτυξη και τη στερέωση μιας βιώσιμης δημοκρατικής κοινωνίας.

Αυτό που αξίζει να επισημανθεί εδώ είναι ότι, σύμφωνα με το κείμενο αυτό, οι παραπάνω δεξιότητες δεν θα μπορέσουν να αποκτήσουν αυτομάτως μια πρακτική διάσταση, παρά μόνο μέσα από μια επίπονη και διαρκή προσπάθεια η οποία πρέπει να συνδυαστεί με διάφορες διαδικασίες και ευκαιρίες μάθησης που δεν εγγράφονται στα αναλυτικά προγράμματα αλλά στη λογική της διά βίου μάθησης (Council of Europe, 2008, σελ. 8). Επίσης, στο κείμενο αυτό, η ιδέα της βιώσιμης δημοκρατίας δεν συνδυάζεται ρητά ούτε με την κοινωνική συνοχή αλλά ούτε και με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, πράγμα το οποίο ανευρίσκεται σε άλλα κείμενα που εκδόθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης κατά την ίδια περίοδο.

Σε σχετικά πρόσφατη έκδοση του Συμβουλίου της Ευρώπης (Council of Europe, 2007), εισάγεται για πρώτη φορά η έννοια της βιωσιμότητας η οποία συνδέεται όχι μόνο με την ανάπτυξη μιας δημοκρατικής κουλτούρας αλλά και με το φυσικό περιβάλλον. Η «περιβαλλοντική βιωσιμότητα» απαιτεί κατά τους συγγραφείς τη συμβολή των πολιτών μέσα από την καθημερινή δράση τους, αλλά και μέσα από τη δράση τους ως ψηφοφόρων, ως πολιτών και ως πολιτικών δρώντων. Η βιώσιμη κοινωνία ισοδυναμεί συνεπώς με την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, οι οποίες με τη σειρά τους προϋποθέτουν την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτισμική βιωσιμότητα. Όλες οι παραπάνω μορφές βιωσιμότητας συνδέονται μεταξύ τους και αλληλοεξαρτώνται, κατά τρόπο που η απουσία της μιας υπονομεύει τις υπόλοιπες. Όμως, η βιωσιμότητα σε όλες τις εκδοχές της συναρτάται με το Πανεπιστήμιο, το οποίο θεωρείται ο κατ' εξοχήν θεσμός για τη διαμόρφωση των όρων για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία. Δραματοποιώντας τον ρόλο του Πανεπιστημίου, στο εισαγωγικό του κείμενο ο εκδότης της Higher Education Series Sjur Bergan θεωρεί ότι «η ευθύνη του Πανεπιστημίου είναι η μετάδοση γνώσεων και αξιών, η κατανόηση και το *savoir faire* που θα καταστήσουν τις κοινωνίες μας βιώσιμες, τόσο με την έννοια της εκπλήρωσης των ελάχιστων κριτηρίων για τη συνέχιση της ύπαρξής τους, όσο και με την έννοια της ικανοποίησης και της διέγερσης όλων πολιτών τους».

Όλοι οι συγγραφείς των κειμένων³ δίνουν έμφαση στον καίριο ρόλο του Πανεπιστημίου για τη βιωσιμότητα των δημοκρατικών κοινωνιών, τονίζοντας ιδιαίτερα το γεγονός ότι οι αξίες της δημοκρατικής κοινωνίας και του Πανεπιστημίου είναι κοινές. Ως τέτοιες αξίες αναφέρονται η ανεκτικότητα, η κοινωνική ένταξη (inclusion), ο σεβασμός στη διαφορετικότητα και μια ισχυρή διάθεση για αποθέωση της ανθρώπινης δημιουργικότητας (Teune H., p. 25). Σε μια ανάλογη λογική, ο Frank Rhodes υποστηρίζει ότι το Πανεπιστήμιο, εξαιτίας του ότι μπορεί να αναπτύξει στους κόλπους του το δημοκρατικό πνεύμα, είναι ο θεσμός που μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας βιώσιμης δημοκρατικής κουλτούρας (Rhodes H.T.F., p. 39).

Τέλος, ο Luc Weber αναφέρεται στον ιδιαίτερο ρόλο των πανεπιστημίων, υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι η ερευνητική τους αποστολή μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της έρευνας σε τομείς που αφορούν τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα, ειδικά σε γνωστικά αντικείμενα όπως το δίκαιο, η ιστορία, η πολιτική επιστήμη και η κοινωνιολογία. Επίσης, θεωρεί ότι η βιωσιμότητα μπορεί να γίνει αντιληπτή με δύο τρόπους: Αφενός ως συνδεδεμένη με την οικονομική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος, και αφετέρου ως η ικανότητα ενός οικονομικού και πολιτικού συστήματος να διατηρηθεί σταθερό διά μέσου των γενεών. Νοούμενη με τον δεύτερο τρόπο, η βιωσιμότητα εμπλέκεται με τις έννοιες της δημοκρατικής κουλτούρας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής συνοχής, αλλά και με την εκπαιδευτική αποστολή του Πανεπιστημίου σε ότι αφορά την προσφορά γνώσεων στους παραπάνω τομείς. Ίδωμένη υπ' αυτό το πρίσμα, η βιωσιμότητα υπερβαίνει την παραδοσιακή της έννοια και περιλαμβάνει τόσο το περιβάλλον όσο και την οικονομική και πολιτική βιωσιμότητα των δημοκρατικών κοινωνιών (Weber, p. 31-33).

Όπως φαίνεται από την παραπάνω ανάλυση των κειμένων του Συμβουλίου της Ευρώπης, η τάση που διαγράφεται στα πιο πρόσφατα κείμενα του θεσμού αυτού είναι μια αύξουσα βαρύτητα του θεσμού του Πανεπιστημίου στη διαμόρφωση των όρων για μια βιώσιμη δημοκρατική κοινωνία. Ο ρόλος αυτός που ανατίθεται στο Πανεπιστήμιο συνοδεύεται με μια νέα, διευρυμένη αντίληψη της βιωσιμότητας της δημοκρατικής κοινωνίας, στην οποία, πέραν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των

³ Οι επιμέρους συμβολές των συγγραφέων δεν φέρουν τίτλο. Συνεπώς, παραπέμπουμε στον συγγραφέα και στη σελίδα του τόμου.

δημοκρατικών αξιών οι οποίες οφείλουν να αποτελούν τα συστατικά της ιδιότητας του πολίτη, σημαντική θέση κατέχει μια βιώσιμη οικονομία και ένα βιώσιμο φυσικό περιβάλλον.

6. Συμπεράσματα

Από τα όσα εκτέθηκαν παραπάνω, είναι εμφανής μια διαπάλη η οποία εξελίσσεται στην ευρωπαϊκή ήπειρο (και όχι μόνο) μεταξύ μιας θεώρησης που προτάσσει την οικονομική αποτελεσματικότητα και τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και μια άλλη η οποία θέτει ως μείζον θέμα τη Δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή. Είναι προφανές ότι αυτή η μανιχαϊστική παρουσίαση των δύο αντιλήψεων έχει αναλυτική και όχι ερμηνευτική αξία, στον βαθμό που η πραγματικότητα είναι πιο σύνθετη. Πράγματι, και στις πιο ακραιφνείς νέο-φιλελεύθερες προσεγγίσεις η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής θεωρείται προϋπόθεση για την απρόσκοπτη λειτουργία της οικονομίας. Από την άλλη, η ανάπτυξη είναι σημαντική για την ευημερία μιας κοινωνίας και κατ' επέκταση της καλής λειτουργίας των θεσμών της.

Ως προς το τελευταίο, ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι κομβικός στο βαθμό που με τις αποφάσεις και τις παρεμβάσεις του νομιμοποιεί τη δράση για τη διεκδίκηση της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών και την προώθηση των ανθρωπίνων και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Όμως, η συνεισφορά του Συμβουλίου της Ευρώπης θα είναι περιορισμένη αν δεν ενεργοποιηθούν ταυτόχρονα και οι θεσμοί στις επιμέρους κοινωνίες. Ένας τέτοιος θεσμός που θα μπορούσε να παίξει σημαντικό ρόλο στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι από ότι είδαμε το Πανεπιστήμιο. Συνεπώς, και παρά τις πιέσεις της αγοράς που το ίδιο δέχεται, είναι σημαντικό να διερευνηθεί το κατά πόσο το ελληνικό, για παράδειγμα, πανεπιστήμιο έχει ευαισθητοποιηθεί και έχει ενσωματώσει δραστηριότητες που να προωθούν τις σχετικές αντιλήψεις και θέσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης. Μάλιστα, αυτό είναι ακόμα πιο σημαντικό να διαπιστωθεί για την περίπτωση της αρχικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, στον βαθμό που θα είναι οι μελλοντικοί εκπαιδευτές της νέας γενιάς. Αυτός είναι και ο στόχος του ερευνητικού προγράμματος με τίτλο

«Πανεπιστήμιο, Ιδιότητα του Πολίτη και Ανθρώπινα Δικαιώματα. Μελέτη για την εισαγωγή της Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα (*Human Rights Education*) και την Ιδιότητα του Πολίτη (*Citizenship*) στα Προγράμματα Σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων τη δεκαετία 1995-2010» που εντάσσεται στο πρόγραμμα Καραθεοδωρή του Πανεπιστημίου Πατρών και το οποίο ξεκίνησε στις αρχές του 2011.

Παρεμβάσεις αυτού του είδους θα έχουν κατά τη γνώμη μας αποτελέσματα εφόσον πολλαπλασιαστούν και συνδυαστούν και με άλλες στο επίπεδο της κοινωνίας των πολιτών –όπως άλλωστε και το ίδιο το Συμβούλιο της Ευρώπης υποδεικνύει– ιδιαίτερα σε χώρες που το δημοκρατικό έλλειμμα είναι σημαντικό και οι δημοκρατικές αξίες σε κρίση, όπως για παράδειγμα η χώρα μας. Ωστόσο, το Συμβούλιο της Ευρώπης, ιδίως σε συνδυασμό με την ανάδειξη του Πανεπιστημίου σε κεντρικό παράγοντα για την προώθηση της βιώσιμης δημοκρατικής κοινωνίας, μπορεί να διαδραματίσει, υπό τις προϋποθέσεις που αναφέραμε, και πιθανόν και άλλες, καίριο ρόλο.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Barrera, D., Soares, V. M., (2010). *Advancing democratic practice: A self-assessment guide for higher education*. Council of Europe higher education series, No 14, Strasbourg: Council of Europe Publications.

Bergan, S., Damian, R., (eds), (2010). *Higher education for modern societies: competences and values*. Council of Europe higher education series, No 15, Strasbourg: Council of Europe Publications.

Bergan, S. (2011). *Not by bread alone*. Council of Europe higher education series, No 17, Strasbourg: Council of Europe Publications.

Bergan, S., Hilligje van't Lnd (eds), (2010). *Speaking across borders: the role of higher education in furthering intercultural dialogue*. Council of Europe higher education series, No 16, Strasbourg: Council of Europe Publications.

Conseil de l'Europe (2010). *Charte du Conseil de l'Europe sur l'éducation à la citoyenneté démocratique et aux droits de l'homme*, Strasbourg: Éditions du Conseil de l'Europe.

Conseil de l'Europe, (2009). *How all teachers can support citizenship and human rights education : a framework for the development of competences*, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe.

Council of Europe, (2007). *Terms of Reference for the European Committee for Social Cohesion (CDSC)*, διαθέσιμο (10-9-2011):

<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1098735&Site=COE>

Council of Europe (2007). *Terms of Reference for the European Committee on Migration (CDMG)*, διαθέσιμο (10/9/2011): <https://wcd.coe.int/wcd/>

[ViewDoc.jsp?id=1324501&Site=CM](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1324501&Site=CM)

Council of Europe (2008). Final Report of the Invitational Forum on “Converging Competences: Diversity, Higher Education, and Sustainable Democracy”, διαθέσιμο (14/9/2011):http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/forum7_converging_competences/CoE_HE%20Forum_2008_Final_Report.pdf

Council of Europe, CDSC (2010). *23ed meeting*, Strasbourg, 24-25/2/2010.

Council of Europe (2010). New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion, διαθέσιμο (11/9/2011): http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/default_en.asp

Council of Europe (2011). Shared social responsibility: securing trust and sustainable social cohesion in a context of transition, Brussels, 28/2/2001-1/3/2011, διαθέσιμο (12/9/2011): http://www.coe.int/t/dg3/default_en.asp.

Humber J., Harkavy I., (eds) (2007). *Higher Education and Democratic Culture: Citizenship, Human Rights and civic Responsibility*, Council of Europe higher education series, No 8, Strasbourg: Council of Europe Publications.

Kiprianos, P., Kamarianos, I., Stamelos, G., Balias, St., (2011). “Market and the higher european educational policies: when the markets fail-the case of Greece”. *Revista Educação Skepsis*, 2 (I). <http://academiaskepsis.org/revistaEducacao.html>.

Sanz, N., & Bergan, S. (eds) (2007). *The heritage of European universities*. Council of Europe higher education series, No 7, Strasbourg: Council of Europe Publications.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Βενιέρης, Δ. (2002). *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης Η Κοινωνική πολιτική του συμβουλίου της Ευρώπης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βενιέρης Δ., (2011). «Ευρωπαϊκή Ένωση και Συμβούλιο της Ευρώπης: Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική και Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Δικαιώματα», στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επιμ.). *Η κοινωνική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Διόνικος.

Καραλής, Θ. & Μπάλιας, Σ. (2007), «Ιδιότητα του πολίτη και διά βίου εκπαίδευση στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 50, σελ. 143-161.

Σταμέλος Γ., (2011). «Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την εκπαίδευση», στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επιμ.). *Η κοινωνική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Διόνικος.